

De premonstranzers en visitator Corselis

II *)

SUMMARIUM

Quinque abbatae Ordinis nostri, post stragem perturbationis Gallicae sibi illatam, ad novam vitam rescuscitarunt: Averbode, Park, Tongerlo, Grimbergen, Postel.

Quando autem serio de illa instauratione sermo introductus fuit, difficultates ingentissimae molis superari debuerunt. Confratres in vita adhuc persistentes senes facti erant; et generatim paroeiis dirigendis addicti. Ex altera parte, aedificia abbatiarum generatim destructae. Tandem, anno 1836, probante visitatore apostolico, Corselis, vita coenobitica redintegrari potuit, primo quidem Averbodii. Et, postea, paulatim, in aliis abbatiiis. Tongerloa autem in Broechem per aliquot menses permansit; Postel in Rekem. Novitiatus institutus fuit Averbodii. Superiores electi sunt. Corselis, ex sua parte, adlaboravit ut singulae communitates formarentur e numero convenienti religiosorum, et ut formatio religiosa novitiorum ac formatio theologica fratrum professorum serio fieret. Canonici autem, in paroeiis abbatiiis incorporatis commorantes, non singuli facile ab abbatiam redierunt; et hoc, non tantum, ratione aetatis provectae, sed etiam ratione iuris in illas paroeias quod omnino pro suis monasteriis retinere volebant. Simul, vere in quantum possibile, vitam traditionalem Ordinis, secundum vetera Statuta, sibi vindicare intendebant.

Omnibus illis eventibus contingentibus Corselis invigilabat; et, ita variae abbatae, nempe quinque, paulatim florere ceperunt.

Bij het uitbreken van de Franse Revolutie bezaten de Premonstranzers of Witheren binnen de grenzen van het huidige België zestien abdijen, verdeeld over drie orde-provincies of circariën ¹⁾.

*) *Analecta Praemonstratensia*, XLVI (1970), p. 61-73.

¹⁾ J.-E. JANSEN, *La Belgique norbertine ou l'Ordre de Prémontré en Belgique à travers huit siècles d'existence, 1120-1920*, Averbode, 1920, blz. 112-113.

De circarie Brabant telde acht abdijen, de circarie Floreffe zes en de circarie Vlaanderen twee. Slechts vijf van deze zestien zouden zich in de XIXde eeuw op eigen krachten kunnen herstellen: Averbode, Park, Tongerlo, Grimbergen en Postel. De abdij-Leffe-Dinant, de priorij Bois-Seigneur-Isaac, het college van Brasschaat, Schoten en de residentie Tancrémont-Banneux zijn allemaal stichtingen uit de XIXde en XXste eeuw vanuit één van de vijf vermelde abdijen. Tien van de oude abdijen gingen dus volledig verloren.

Deze vijf abdijen werden heropgericht tijdens de eerste periode van de visitatie-opdracht, uitgeoefend door Corselis. Zij vormen dus enigszins een afgesloten geheel binnen de reorganisatie van het kloosterwezen in ons land. Niet alleen hierom, maar ook om andere redenen verdienen zij de voorkeur bij een verder onderzoek van de visitatie-opdracht. Wij hebben hier immers te doen met één van de oudste orden — gesticht in 1120 — die in West-Europa en ook in België een ruime verspreiding vond, rijke bijdragen leverde aan kunst, cultuur en wetenschap, zich zeer verdienstelijk maakte in de zielzorg; maar als zodanig ook een lange en rijke traditie met zich meedroeg, wat in de nieuwe kerkelijke en maatschappelijke structuren van de XIXde eeuw een zekere soepelheid vereiste om weer wortel te kunnen schieten. Zij zouden immers niet meer die graad van kerkelijke en pastorale zelfstandigheid of van sociaal-maatschappelijke invloed verwerven, die zij tijdens het oud regime bezaten.

Wat ook bijgedragen heeft tot deze keuze was de vaststelling dat de problemen die bij de Premonstratenzers ter sprake komen, representatief zijn voor de overige orden die zich in ons land opnieuw organiseerden. Dit wil niet zeggen dat ieder klooster of abdij precies dezelfde moeilijkheden te overwinnen had of dat de visitator verplicht was voor ieder klooster precies dezelfde maatregelen te treffen. De aard van de instelling, vooral het verschil tussen mendicanten en niet-medicanten, personen en omstandigheden brachten hierin genoeg afwisseling. De problemen die de Premonstratenzers en Corselis wederzijds te overwinnen hadden, laten toe beter dan bij welke andere orde ook, de visitatie in haar geheel te overzien.

Ook praktische redenen droegen bij tot deze keuze. Men kan niet met zekerheid zeggen of de Papieren-Corselis volledig bewaard zijn gebleven, maar wel dat het bewaarde bronnenmateriaal toelaat een inzicht te verwerven in het geheel. Bovendien kon dit materiaal gemakkelijk aangevuld worden met de stukken die in de archieven van de betreffende abdijen zelf bewaard worden.

I. VÓÓR DE « RESTAURATIE » : MOEILIJKE START

Nog voor de benoeming van Corselis werden er initiatieven genomen om sommige abdijen te herstellen. Het gering aantal en de hoge leeftijd van de overgebleven kanunniken drongen tot spoed. Corselis wil echter niet alleen het eenvoudig herstel van het verleden, het weer aanknopen met de oude tradities; hij kijkt ook naar de toekomst en wenst zekere aanpassingen aan de veranderde omstandigheden. Deze tegenstelling tussen traditie en evolutie zal haar stempel drukken op de activiteit van Corselis als visitator.

Niet alle problemen kunnen ter sprake komen. Het is slechts een eerste verkenning doorheen het overvloedige bronnenmateriaal. Het doel van dit eerste deel is het herstel van de abdijen uitvoeriger te behandelen en de werkwijze van Corselis nader toe te lichten. De eerste paragraaf schetst zeer kort de gebeurtenissen na de opheffing van de abdijen: wat er met de leden gebeurde, hoeveel er de periode van ballingschap overleefden en wat er van hun abdijen nog overbleef. Daarna worden de voorbereidingen tot de nieuwe canonieke erkenning en hun resultaten beschreven, uitgaande van het aantal overgebleven leden en de materiële mogelijkheden. Het belangrijkste hierbij blijft de rol van visitator Corselis.

§ 1. *De abdijen na hun opheffing*

De wet van 1 september 1796 betekende voor alle abdijen en kloosters die zich niet met onderwijs of ziekenverpleging bezighielden, het einde van hun bestaan als gemeenschap. Ook de abdijen van de Premonstratenzers werden hierdoor getroffen. In een tijdsverloop van enkele maanden werd deze uitgevoerd en zo werden ook de vijf abdijen, die later weer zullen verrijzen, achtereenvolgens ontruimd en gesloten: Grimbergen op 8 november 1796, Tongerlo op 6 december 1796, Postel op 3 januari 1797, Park-Heverlee op 1 februari en Averbode op 14 februari 1797.

Deze maatregel trof de abdijen niet helemaal onverwachts en onvoorbereid. De voorafgaande gebeurtenissen in Frankrijk en na de annexatie ook in eigen land, voorspelden niets goeds. Voor sommige kloosters was het trouwens niet de eerste keer dat zij zo iets meemaakten. Voor de leden van de abdij van Park betekende het reeds de derde uittocht in tien jaren: in 1789 had Jozef II de abdij opge-

heven — als enige van de Premonstratenzers — omwille van haar hardnekkig verzet tegen het algemeen seminarie; en tengevolge van de wisselvallige politieke toestand zouden de kloosterlingen later nog tweemaal hun woonplaats, al was het vrijwillig en voor korte tijd, verlaten ²⁾. Meerdere leden hadden daarom reeds omwille van de fatale datum van 1 februari 1797 de abdij verlaten omwille van de voortdurende plagerijen en afpersingen door ambtenaren en soldaten. Rondtrekkende legergroepen beschouwden de abdijen immers als onuitputtelijke bevoorradingsposten voor manschappen en paarden. Daarom meenden ook de leden van Postel reeds in 1794 hun abdij volledig te ontruimen en de reeds vroeger gevluchte medebroeders achterna te gaan die van parochie tot parochie de Franse legers trachtten voor te blijven ³⁾.

Het bezit van deze parochies in de omgeving van de abdijen en ook op verdere afstand bood de verdreven Premonstratenzers een groot voordeel. De pastorieën waren meestal ruim genoeg gebouwd om meerdere personen te kunnen huisvesten. Zo vonden de verdreven leden een eerste onderkomen bij hun medebroeders-pastors en vormden er zelfs kleine gemeenschappen van drie of vier leden ⁴⁾. Bijna de helft van iedere abdij-gemeenschap was immers als pastoor of kapelaan rechtstreeks in de zielzorg ingeschakeld. Bovendien bezat iedere abdij in meerdere grote steden, zowel in binnen- als buitenland, zogenaamde «refugie-huizen», eigen woningen waar de prelaten en andere leden op hun reizen een onderdak vonden ⁵⁾. Omdat de binnenlandse huizen aangeslagen werden, betekenden zij geen redding, maar de buitenlandse huizen van die aard boden eveneens een veilig onderkomen. Aanvankelijk was de verstrooiing van de leden daarom niet zo groot en bleef het onderlinge contact beter bestaan dan bij andere verdreven kloosterlingen.

De verplichte uittocht betekende ook niet dat de abdijen totaal in de steek gelaten werden. Meestal bleven enkele leden in de onmiddellijke omgeving of in de abdij zelf, vooral wanneer de abdijskerk als parochiekerk gebruikt werd en erkend werd, zoals die van Grim-

²⁾ Q. NOLS, *Notes historiques sur l'abbaye du Parc ou cinquante ans de tourmente, 1786-1836*, Brussel, 1911, blz. 26 v.

³⁾ Th.-I. WELVAARTS, *Geschiedenis der abdij van Postel naar hare eigen archieven*, Turnhout, 1879, 2, blz. 374.

⁴⁾ J.-D. DELESTRÉ, *Grimbergen. Herstel der abdij*, Brussel, 1946, blz. 16.

⁵⁾ J.-E. JANSSEN, o.c., blz. 202-204. Dergelijke «herbergen» waren er te Brussel, Antwerpen, Gent, Brugge, Leuven, Mechelen, Mons, Namur, Liège, enz.

bergen, Park en Averbode. De zielzorg bood dan de gelegenheid om het pastoraatshuis dat aan de abdij verbonden was, te blijven bewonen. Zolang de omstandigheden dit toelieten, kon hierdoor ook een toezicht op de abdij-gebouwen uitgeoefend worden.

Alle roerende en onroerende goederen werden nationaal bezit en publiek verkocht. Door herhaalde geldafpersingen en oorlogsbelastingen hadden de abdijen reeds veel van hun goederen moeten verkopen en veel van hun rijkdom verloren. De maanden die de opheffing voorafgingen en vooral de tijd tussen de afkondiging en de uitvoering van de opheffingsdecreten werden echter goed gebruikt om in de mate van het mogelijke een deel kostbaarheden in veiligheid te brengen. De abdij van *Park* bracht op die manier een deel zilverwerk, kerkgewaden, schilderijen en boeken naar Nederland en Duitsland, maar daardoor bleef het toch niet altijd behouden ⁶⁾. Het is opvallend dat de twee abdijen die het laatste gesloten werden en dus het meeste tijd gekregen hadden, na 1830 zich ook het eerst zullen herstellen en waarschijnlijk dus zich ook in de beste financiële voorwaarden bevonden. Men had reeds voor de opheffing een middel gevonden om enerzijds lager aangeslagen te worden voor de belastingen en anderzijds toch de goederen te bewaren, nl. door de gesimuleerde verkoop. Officieel werden de goederen verkocht, maar men sloot met de « koper » een geheime overeenkomst waardoor deze niet verplicht werd de koopsom te betalen en de abdij toch nog als eigenares erkende. Wanneer latere erfgenamen niet op de hoogte waren of dergelijke overeenkomsten niet erkenden, kreeg men soms wel moeilijkheden met deze « bona occulta » ⁷⁾.

De gebouwen kwamen door de publieke verkoop in het bezit van leken. Iedere abdij kende in de komende jaren een afzonderlijk lot dat toch enige aandacht verdient. Het slechtste verliep het met de abdij van *Tongerlo*. Zij werd door een stroman opgekocht voor twee geldschietters die tot 1809 gemeenschappelijke bezitters bleven. Toen kreeg ieder zijn deel toegewezen waarvan de ene helft in 1810 nog eens van eigenaar verwisselde. Deze opeenvolgende eigenaars toonden weinig eerbied voor hun deel van de gebouwen, met het gevolg dat de ene helft, bestaande uit een deel van de pre-

⁶⁾ Q. NOLS, o.c., blz. 127 en 138. Zie ook de geschiedenis van « de schat van Postel » : drie kruiken met zilverstukken en één met goud die in de grond verstopt werden en waarvan de laatste eerst vijftig jaren later gevonden werd, maar niet meer op het eigendom van de abdij.

⁷⁾ A. MAES, *Het herstel der abdij van Averbode, 1834*, in : *Analecta Praemonstratensia*, X, 1934, blz. 223-227.

laatsgebouwen, de abdijkerk, drie vleugels van het conventsgebouw, de bibliotheek en drukkerij van de Bollandisten, afgebroken of totaal onbruikbaar gemaakt werden. Het andere deel bleef daarentegen in tamelijk goede staat ⁸⁾.

Ook de abdij van *Postel* bleef na de verkoop in 1797 aan P. De Meulenaar uit Antwerpen, dezelfde die een deel van de abdij van Tongerlo in bezit had tot 1810, nog vele jaren na de onafhankelijkheid in vreemde handen. Nochtans trachtte hij in 1834 het hele gebied van ongeveer 4.500 hectaren bossen en heide aan de Witheren te verkopen, maar de som was ontzaglijk hoog. Zelfs de koninklijke familie schrok terug voor de 1,5 miljoen fr. die De Meulenaar durfde vragen. In 1840 zocht een Frans priester-speculant er zijn voordeel mee te doen, kocht de eigendommen op onder hypothecaire voorwaarden en trachtte de Premonstratenzers in de zaak te betrekken deelgenoot te worden in zijn onderneming in ruil voor de abdij en een deel van de tuin. Zij vertrouwden het zaakje echter niet en evenmin de maatschappij voor landbouwontginning die door toedoen van deze priester in augustus 1840 te Brussel werd opgericht. Inderdaad, De Meulenaar ontving niet het overeengekomen bedrag, bracht de zaak voor de rechtbank en in 1844 was hij weer eigenaar. Een nieuwe maatschappij werd eigenaar en door toedoen van de familie Le Candèle de Ghysegem, die aandelen bezat in de onderneming, werden in 1847 de kerk, het klooster, pastoorshuis en hof aan de Premonstratenzers afgestaan, met daarbij nog 100 hectaren bos en heidegrond. Op 27 september zouden de kloosterlingen na vijftig jaren weer bezit nemen van hun oude abdij ⁹⁾.

De abdij van *Grimbergen* werd gekocht door een Franse generaal, La Palière, die ze liet afbreken en de materialen verkocht. Alleen de kerk bleef gespaard. Zij werd tot 1818 bediend door N. Heylen, lid van de abdij, en na hem door J.B. Van den Bergen, die in 1831 een gedeelte van de goederen naast de kerk terugkocht om een nieuwe abdij te kunnen bouwen. Hieraan begon hij reeds in 1833 en had spoedig een klein gedeelte met tien cellen klaar. De canonieke restau-

⁸⁾ FR. W. VAN SPILBEECK, *De abdij van Tongerlo. Geschiedkundige navorschingen*, Lier-Geel, 1888, blz. 615. Eerst in 1839 zou dit deel weer in bezit van de Witheren komen, het andere in 1849. In 1852 werd begonnen aan een volledig nieuwe kerk.

⁹⁾ De lotgevallen van Postel worden uitvoerig uiteengezet in het werk van Th.-I. WELVAARTS, o.c., blz. 380 v. — Beknopter en overzichtelijker is het werk van Fl. PRIMIS, *De Onze-Lieve-Vrouw-Abdij der Norbertijner te Postel (Campinia Sacra, IV)*, Antwerpen, 1935, blz. 160-162; blz. 171-176.

ratie door Corselis zou echter eerst op 5 augustus 1840 gegeven worden ¹⁰⁾.

Beter verliep het met de abdijen van *Park* en *Averbode*. Zij kwamen vrij spoedig weer in bezit van de kloosterlingen, zij het dan ook — wettelijk — op naam van één of twee leden. Het bleef echter kerkelijk goed waarover in geweten geen enkel lid vrij kon beschikken. De abdij van *Park* werd opgekocht door een vriend van één der leden. Deze was spoedig bereid tegen een matige prijs de abdij aan de Witheren te verkopen. Sommige leden van *Park* hadden nu voor de uittocht « bons » aanvaard waarmee nationale goederen konden gekocht worden. Of het geoorloofd was of niet dergelijke « bons » te aanvaarden, was op dat ogenblik nog niet officieel uitgemaakt. Rome zou echter nog in diezelfde maand februari 1797 de toestemming geven, op voorwaarde dat de « bons » gebruikt werden om kerkelijke goederen terug te kopen. De leden van *Park* hadden hier dus die toestemming reeds verondersteld, op aanraden van Leuvense professoren. In ieder geval werden de « bons » die acht of tien onder hen aanvaard hadden, bijeengebracht en sinds mei 1797 waren twee leden de wettelijke eigenaars. Korte tijd later kwam alles op naam van één enkel lid, omdat de andere aan zijn titel verzaakte. Op deze manier werden de gebouwen behoeft voor verdere verwoesting ¹¹⁾.

De abdij van *Averbode* kende ongeveer hetzelfde lot. Zij werd verkocht aan twee burgers die wegens financiële moeilijkheden ze weer verder verkochten aan M. Vertessen, oud-notaris uit Rillaar, en deze had de bedoeling de Witheren in hun abdij terug te brengen. Vanaf 1801 zijn inderdaad enkele leden naar *Averbode* teruggekeerd en in een nog bewoonbaar gedeelte van de abdij is sindsdien altijd iemand blijven wonen. Zelfs de abt kwam er geregeld voor kortere of langere tijd. Na een voorlopige overeenkomst in 1802 werden de leden in 1816 officiëel in het bezit gesteld van hun abdij met de omliggende eigendommen, samen met nog twee boerderijen met een gezamenlijke oppervlakte van 80 hectaren. Ook deze goederen kwamen op naam van een enkeling, nl. I. Carleer, provisor van de abdij en kapeiaan van Testelt. Ook andere leden kochten met hun middelen kleinere stukken van hun vroeger bezit op en deze werden door middel van testamenten onder de leden verdergegeven ¹²⁾.

¹⁰⁾ J.-D. DELESTRÉ, o.c., blz. 26. Van dezelfde schrijver: *Grimbergen. Beknopte geschiedenis der abdij*, in: *Eigen Schoon en De Brabander*, XI, 1928, blz. 185 v.

¹¹⁾ Q. NOLS, o.c., blz. 128 v.

¹²⁾ A. MAES, o.c., blz. 222.

De persoonlijke belevenissen van de verdreven religieuzen gedurende deze periode is nog een terrein dat openligt voor verder onderzoek. Het ware interessant te weten waar ieder van hen terecht kwam en wat zij gedurende de volgende jaren verrichtten. Een dergelijk onderzoek is zeker niet gemakkelijk omdat er weinig documenten bewaard gebleven zijn. Velen onder hen hebben zeker nog meer moeilijkheden gekregen na het verlaten van de abdij tijdens de periode van de eed van haat. De deportatielijsten bevatten een hele reeks namen van Premonstratenzers ¹³⁾. Q. Nols geeft in zijn werk namen van Premonstratenzers: hij publiceert een lijst met meer dan tachtig Witheren met een kort « curriculum vitae », leden van verschillende abdijen die op één of andere manier te lijden hadden van de Fransen. Elf leden van de abdij van Veurne kwamen op één en dezelfde dag, nl. op 14 februari 1799, ofschoon niet samen gearresteerd, terecht op het bannelingeneiland Oléron ¹⁴⁾.

Zoals bijna alle bisschoppen, zo hadden ook de abten een veilige schuilplaats gezocht in het buitenland, van waaruit zij hun leden zo goed en zo kwaad als het ging verder bleven besturen. Van hen zou echter niemand de periode overleven. De abt van Park, prelaat Nysmans, verbleef in Duitsland, maar keerde na het concordaat van 1801 terug. Vanuit een nieuwe schuilplaats maakte hij nieuwe benoemingen en verplaatsingen van de leden bekend. Op 17 april 1810 overleed hij ¹⁵⁾. Twee jaren later overleed ook prior F. Bogaerts in Wakkerzeel. Om onbekende redenen verwaarloosden de overgebleven leden het verkiezen van regenten zoals in de statuten was voorzien. Dit zou later aanleiding geven tot moeilijkheden, vooral in het beheer van de goederen. De provisor zou te persoonlijk de zaken beheren en de bezittingen als zijn eigendom behandelen; er was niemand aan wie hij verantwoording schuldig was ¹⁶⁾. Prelaat Hermans van Tongerlo had de wijk genomen naar Nederland en verbleef in Haren

¹³⁾ Zie J. VAN BAYEGEM, *Het Martelaarsboek of heldhaftig gedrag der Belgische geestelijkheid ten tijde der Fransche omwenteling*, Gent, 1875. Er staan ook nuttige lijsten in het werk van I. MANSEAU, *Les prêtres et religieux déportés sur les côtes et dans les îles de la Charente Inférieure*, 2 dl., Brugge, 1886.

¹⁴⁾ Q. NOLS, o.c., blz. 94-110.

¹⁵⁾ Volgens de geschiedschrijver van Park kwam de abt in 1801 terug en verbleef in de nabijheid van de abdij, maar de juiste plaats is onbekend. Q. NOLS, o.c., blz. 146.

¹⁶⁾ In 1813 werd de provisor Buron van Park overgeplaatst naar Archennes: « ... une note des archives nous dit que 14 voitures partirent ainsi de l'abbaye pour son presbytère, malgré les protestations de tous ses confrères ... ». Aertgeerts, de nieuwe pastoor van Park, trachtte daarom een overste te doen verkiezen. Q. NOLS, o.c., blz. 158 v.; 165.

(N.-Brabant). Hier overleed hij op 13 juli 1799. De omstandigheden maakten een bijeenkomst van de leden onmogelijk, maar de 114 leden werden opgeroepen om per brief regenten te kiezen ¹⁷⁾. Prelaat Thiels van Averbode kwam in 1802 terug en hield de band van eenheid onder de leden levendig, deed benoemingen (ook na 1803) en gaf verlof in geldzaken. Hij overleed op 31 juli 1822 en voor hem was prior Meulemans overleden. Ook hier werden regenten gekozen voor het verder beheer ¹⁸⁾. Postel verloor zijn prelaat Staessens in 1818 en zijn prior in 1821. Regenten zouden het bestuur overnemen ¹⁹⁾. Bij de tweede inval der Fransen vluchtte ook prelaat N. Maras van Grimbergen naar 's-Hertogenbosch, samen met zijn provisor, en na de kapitulatie van deze stad naar Almelo (Overijssel), waar hij op 11 december 1794 overleed. Ook hier werden vier regenten aangesteld die de verspreide gemeenschap verder bestuurden ²⁰⁾.

De leden konden niet aanvaarden dat hun levenssituatie buiten de abdijen definitief zou zijn. De hoop op herstel van de abdijen bleef voortleven. Dit blijkt uit verscheidene initiatieven zoals het terugkopen van de gebouwen en bezittingen, het uitvoeren van herstellingswerken in de mate van het mogelijke, het onderhouden van de gemeenschapsband. In de loop van deze periode dacht men driemaal dat de toestand zich zou wijzigen. Voor het eerst waren de verwachtingen zeer groot toen onderhandelingen werden ingezet tussen het Vaticaan en Napoleon in voorbereiding op het concordaat. Prelaat Nysmans riep zelfs de kanunniken terug naar de abdij van Park om de communiteit te herstellen, maar het was nutteloos. Toch bleef de abdij een toevluchtsoord, vooral voor oudere leden. Dit wordt bewezen door het feit dat tussen 1801 en 1814 elf leden in de abdij overleden en er begraven werden ²¹⁾. Ook in Averbode zag men meerdere leden terugkeren in de hoop het gemeenschapsleven te kunnen herstellen ²²⁾. Bij de andere abdijen was dit onmogelijk omdat zij in vreemde handen waren.

Dezelfde hoop herleefde in 1814 na de nederlaag van Napoleon. Het aantal leden was toen reeds sterk verminderd. Daarom werd er een gemeenschappelijk verzoekschrift gericht aan het Congres van Wenen, i.c. aan de pauselijke legaat, kardinaal Consalvi, om het

¹⁷⁾ W. VAN SPILBEECK, o.c., blz. 616 v.

¹⁸⁾ A. MAES, o.c., blz. 221 v.

¹⁹⁾ Fl. PRIMS, o.c., blz. 167.

²⁰⁾ J.-D. DELESTRÉ, *Grimbergen. Herstel der abdij*, Brussel, 1946, blz. 14 v.

²¹⁾ Q. NOLS, o.c., blz. 136 v.

²²⁾ A. MAES, o.c., blz. 213.

herstel van de kloosters te bekomen. Het werd ondertekend door de afgevaardigden van tien Premonstratenzerabdijen — waaronder de besproken vijf — van de Benedictijnen van Affligem en van de Cisterciënzers van de St.-Bernardsabdij van Antwerpen. Uit het verzoekschrift blijkt dat nog een driehonderd Premonstratenzers in leven waren ²³).

Het concordaat tussen Rome en Willem I in 1827 had andermaal nieuwe hoop doen opleven, maar ook deze keer viel het noodlottig uit voor de regulieren. De hoop leek zich nu te keren tot wanhoop, waardoor zelfs het bezit van Averbode en Park in het gedrang kwam. Had het nog zin de abdijen en de goederen langer te bewaren, op gevaar af dat zij door de regering in beslag genomen werden of door het uitsterven der leden toch verloren zouden gaan? Was het niet beter deze goederen te verkopen en het geld te verdelen? Provisor Buron die de abdij van Park in zijn bezit had, dacht in deze richting en riep de leden samen in zijn pastorie te Archennes op 10 juli 1827 om over het lot van de abdij te beslissen. Hijzelf was voorstander van een totale verkoop, de meerderheid besliste echter slechts enkele zaken te verkopen en de abdij zelf te behouden. Zo werden de gekleurde glasramen, een deel van de bibliotheek, schilderijen, meubelen en installaties uit de brouwerij verkocht en ieder lid kreeg 1.000 gulden als zijn deel van de opbrengst. Enkele tijd later werden er onderhandelingen ingezet met het aartsbisdom, door tussenkomst van Sterckx, toen nog pastoor in het ziekenhuis te Leuven ²⁴), om in de abdij seminaristen op te nemen voor het volgen van filosofie- en theologielessen. In de loop van 1829 hebben er inderdaad gedurende enkele maanden een twintigtal seminaristen gewoond. Na deze periode werden opnieuw onderhandelingen ingezet met vicaris-generaal Sterckx om de abdij af te staan aan het aartsbisdom in ruil voor de uitbetaling van een pensioen aan alle overgebleven leden tot aan hun dood. De traagheid waarmee de onderhandelingen gevoerd werden en de revolutie beletten de uitvoering van dit plan ²⁵).

Ook de provisor van Averbode, I. Carleer, officieel alleenbezitter van de abdij, vatte het plan op de abdij te verkopen. Vanaf 1825 had hij reeds herhaaldelijk op eigen verantwoordelijkheid meubelen, huisraad en andere voorwerpen verkocht. Het verzet van enkele invloed-

²³) *Ibidem*. Ook in het archief van Tongerlo bevindt zich een afschrift van dit verzoekschrift: *A.A.T.* (Archief, abdij, Tongerlo): Franse tijd en Dispersio.

²⁴) A. MAES, *o.c.*, blz. 228.

²⁵) Q. NOLS, *o.c.*, blz. 185.

rijke leden, o.a., N. Dierckx, de eerste nieuwe overste na 1830, heeft de totale verkoop, waarvoor in 1829 onderhandelingen begonnen waren, nog op het laatste ogenblik kunnen verhinderen ²⁶⁾.

Bij de leden van Tongerlo heerste ongeveer dezelfde stemming, Ofschoon niet in het bezit van de abdij, bezaten zij nog een deel van de bibliotheek van de Bollandisten en een rijke verzameling handschriften. De bibliotheek werd verkocht aan de Staat en de handschriften gingen naar de Bourgondische bibliotheek te Brussel ²⁷⁾.

De revolutie van 1830 bracht de redding. Had het Hollands bewind nog een tiental jaren kunnen standhouden, dan was er voor een nieuw begin praktisch geen mogelijkheid geweest. Waarschijnlijk had men dan toch de abdijen van Averbode en Park verkocht en was er van de overgebleven leden niemand meer in staat geweest het kloosterleven te hernemen. In 1830 bleven er nog maar enkele over per abdij en zij hadden een leeftijd bereikt die hen niet veel jaren meer zou overlaten. De meesten waren al niet meer bekwaam hun functies op de parochies normaal uit te oefenen. Enkel en enkele waren nochtans voldeende om de Orde nieuw leven in te blazen en de geboden mogelijkheden goed te gebruiken.

Hoeveel leden er nog waren, kan men zien in volgende tabel. De eerste kolom geeft het aantal leden bij de opheffing, de tweede vermeldt het aantal dat werd opgegeven in het verzoekschrift aan het Congres van Wenen in 1814; de derde wat er nog overbleef op het ogenblik dat Corselis begon met de uitoefening van zijn ambt van apostolisch visitator.

<i>Abdijen</i>	<i>1796-1797</i> ²⁸⁾	<i>1814</i>	<i>1834</i>
Grimbergen	± 40	20	6
Tongerlo	118 (6 novicen)	59	10
Postel	47 (2 broeders)	22	9 ²⁹⁾
Park	54	27 ³⁰⁾	11
Averbode	± 100 (4 novicen) ³¹⁾	48	12

²⁶⁾ A. MAES, o.c., blz. 237-239.

²⁷⁾ W. VAN SPILBEECK, o.c., blz. 621.

²⁸⁾ Op 8 november 1796 werden 12 leden uit de abdij gezet, maar de abdij bezat ook een tiental parochies met bijkapellen en meerdere leden waren reeds vroeger gevlucht.

²⁹⁾ N. Dockx sprak in een brief van 18 september 1834 van 10 leden.

³⁰⁾ In 1828 waren er nog 15; vier stierven er nog tussen 1830 en 1834.

³¹⁾ Volgens A. Maes waren er 92 leden, onder wie 4 novicen; volgens het verzoekschrift van 1832 waren er 93 priesters, 2 diakens en 4 novicen.

§ 2. Herstel en canonieke erkenning van de abdijen

Ofschoon de verdreven en verspreide kloosterlingen sinds 1830 weer in de mogelijkheid waren het gemeenschapsleven te hernemen, zou het tot 1836 duren vooraleer de eerste abdij van de Premonstratenzers opnieuw als zodanig door de kerkelijke overheid werd erkend. Men zou niet spreken van *erectio* of oprichting, maar wel van *restauratio* of *redintegratio*. De laatste van de vijf gemeenschappen zou het restauratiedecreet eerst in 1843 ontvangen. Dit wil niet zeggen dat toen eerst begonnen werd met het herstel van het kloosterleven, maar dat het feit van het hernemen van het kloosterleven niet volstond om onmiddellijk als klooster erkend te worden. De nieuwe communiteiten dienden eerst aan bepaalde voorwaarden te voldoen en te bewijzen dat zij «leefbaar» waren. De ontwikkeling van de nieuwe communiteiten in het licht van deze canonieke erkenning zal het voorwerp uitmaken van de volgende bladzijden. Het zal juist de taak zijn van de visitator deze voorwaarden te bepalen en te onderzoeken of aan de vereisten voldaan werd om officieel als gerestaureerd erkend te worden.

Het eerste initiatief tot herstel ging uit van Averbode en Grimbergen.

Na onderling overleg stuurden zij afzonderlijk twee verzoekschriften naar Rome met ongeveer dezelfde inhoud, de eerste maal in augustus 1832, een tweede maal in juni 1833¹⁾. Het tweede werd gestuurd wegens het uitblijven van een antwoord op het eerste. De algemene strekking van deze verzoekschriften was een herstel van de Orde in België in haar oude vorm met haar oude voorrechten, dit met de bemerking: *in quantum opus*. Averbode verlangde erkend te worden als noviciaatshuis, ook voor kandidaten van andere abdijen die zich nog niet konden herstellen. Ook Grimbergen verzocht in de pastorie van de abdij novicen te mogen opleiden. Verder verlangden de abdijen in hun vroegere rechten hersteld te worden wat de parochies betreft. Aanvankelijk zouden de leden die van de aartsbisschop of bisschop

¹⁾ Dat Grimbergen zijn verzoekschrift herhaalde, blijkt uit de bronnen van het archief van de abdij. Er is een minuut waarop vermeld staat dat het naar Rome werd verstuurd in juli 1832, en op de keerzijde een nieuwe vermelding dat het opnieuw verstuurd werd in juni 1833. Ook Averbode zal zijn verzoekschrift herhaald hebben. Het repertorium van Corselis bevestigt het bestaan van een tweede verzoekschrift, wat door A. Maes in twijfel getrokken werd. — Zie A. MAES, o.c., blz. 252. Ook *Papieren-Corselis* (archief, bisdom Brugge), C 562, repertorium, blz. 3; en *A.A.Gr.* (Archief abdij Grimbergen), kl. IV, blz. 66.

jurisdictie verkregen, als kapelaan of hulppriester in dienst gaan bij de veertien medebroeders van Averbode die nog op parochies werkzaam waren. Na enkele jaren konden zij dan door de oversten aangeduid worden om de parochies die vroeger de abdij toebehoorden, weer over te nemen, *cum solitis praesentationis litteris ad Archiepiscopum vel Episcopum* ²⁾). Averbode vroeg deze rechten niet voor zich alleen, maar ook voor de andere gemeenschappen die zijn voorbeeld zouden volgen, hetzij in hun vroegere abdij, hetzij in één of ander pastoraats-huis. Tenslotte wensten zij ook enkele dispensaties die omwille van de omstandigheden noodzakelijk schenen, o.a. het aanvaarden van een *dos* van de nieuwe kandidaten, het verkorten van het noviciaat van twee tot één jaar, het milderen van de verplichtingen van koor-gebed en voorgeschreven diensten; en dit volgens het oordeel van de oversten.

Toen de leden in 1833 vernamen dat hun generale overste nog leefde, richtten zij hetzelfde verzoekschrift aan hem ³⁾). Hij woonde te Parijs en had de gezegende leeftijd van drieënnegentig jaren bereikt. Onmiddellijk schonk hij de abdijen in alle punten voldoening, maar de rechtsgeldigheid van deze uitspraken werd door sommigen toch in twijfel getrokken. Men oordeelde het beter een antwoord van Rome af te wachten. Hier werd de toestand verder onderzocht. Men diende immers ook rekening te houden met het verzoekschrift van Sterckx van 1 juli 1832, waarin deze om de afschaffing van het privilege van de exemptie verzocht had. Het antwoord van Rome is reeds bekend: het behoud van het privilege en de benoeming van een apostolische visitator.

Door Sterckx op de hoogte gebracht van de benoeming van Corselis, werden dadelijk de nodige contacten gelegd. Carleer, provisor van Averbode, en Ottoy, pastoor van Lubbeek, deken van Diest en lid van de abdij van Park, brachten in de eerste week van augustus 1834 een bezoek aan de visitator te Brugge. Over deze gesprekken is verder niets bekend, maar in een brief aan Van Putteghem, overste van Tongerlo en pastoor te Essen, sprak Carleer zijn tevredenheid uit en zijn hoop spoedig met een noviciaat te kunnen beginnen ⁴⁾).

²⁾ Dit verzoekschrift werd aan kardinaal Sterckx voorgelegd. Dierckx van Averbode vroeg aan Van den Bergen van Grimbergen speciaal op deze woorden te wijzen. Sterckx liet de reguleren vrij, maar ondertekende het verzoekschrift niet, zoals gevraagd werd. Dierckx aan Van den Bergen, 15 juli 1832: *A.A.Gr.*, kl. IV, b. 66.

³⁾ A. MAES, o.c., blz. 249.

⁴⁾ Carleer aan Van Putteghem, 12 augustus 1834: *A.A.T.* (Archief, abdij Tongerlo): Franse tijd en Dispersio, XXI.

J.B. Van den Bergen, pastoor te Grimbergen en regent van deze abdij, stuurde Corselis schriftelijk zijn gelukwensen in naam van vijf overgebleven leden en vroeg onmiddellijk verlof novicen te mogen aannemen en van de kandidaten een *dos* te mogen vragen, zoals hij reeds in 1832 de H. Stoel hierom verzocht had ⁵⁾).

Zo vlug wilde Corselis niet van stapel lopen. Hij was er zich wel van bewust dat het voortbestaan van de Orde afhankelijk was van het opnemen van jonge leden, maar belangrijker dan het behoud van de abdijen was het leven zelf van de kloosterlingen in de abdijen en de vorming van de jonge kandidaten. Zijn eerste taak bestond erin een algemeen inzicht te krijgen in die situatie en enkele principes vast te leggen die als leidraad zouden dienen bij het opbouwen van de nieuwe kloostergemeenschappen. Corselis heeft inderdaad een werkplan opgesteld dat hij misschien niet helemaal heeft uitgewerkt, maar waaruit zijn opvattingen voldoende naar voren treden. Hierbij werd hij geholpen door raadgevingen en voorstellen van anderen.

Eén van deze voorstellen voorzag allereerst in de verkiezing van een overste voor elke verstrooide gemeenschap om het beheer van de goederen te verzekeren, maar vooral om de leden in gehoorzaamheid aan elkaar te verbinden en een houvast te bieden. Verder zou voor iedere Orde slechts één abdij naar eigen keuze beringericht worden, waar de novicen werden opgeleid en geprofest, uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de abt of overste van deze eerste abdij. Als lid van deze abdij zouden zij ook de geloften afleggen. Leden van andere abdijen die zich bij deze nieuwe gemeenschap wilden aansluiten, konden dit vrij doen, evenwel met afstand van hun pensioen aan deze gemeenschap. Wanneer er na bepaalde tijd voldoende leden waren, kon men vanuit deze eerste abdij beginnen aan het herstel van de andere. Door het toekennen van uitgebreide volmachten aan de overste van de eerste abdij over de kandidaten die door andere gemeenschappen naar het noviciaat gestuurd werden, kon men verwarring in de gezagserkenning voorkomen ⁶⁾).

In deze richting wilde Corselis ook te werk gaan. In zijn : *Conceptus ordinationis pro instauratione monasteriorum in Belgio 1834*, behield

⁵⁾ Van den Bergen aan Corselis, 17 augustus 1834 : *Papieren-Corselis*, C 564, V, 1.

⁶⁾ Dit plan is afkomstig van een jezuïet, J.H. Van Hecke, die door Corselis werd geraadpleegd. Hij stuurde het in briefvorm vanuit Brugge naar Leuven op 10 september 1834, dus juist voor de vergadering in de abdij van Park. Het houdt blijkbaar geen rekening met het abdijsysteem en stelt het gecentraliseerde systeem van de eigen Orde voor. *Papieren-Corselis*, C 562, II, 2.

hij de idee van één abdij met algemeen noviciaat, maar de overige gemeenschappen kregen medezeggenschap bij het toelaten van de novicen tot de plechtige geloften. Vooreerst gaf hij een overzicht van de toestand zoals hij was: slechts weinige leden waren overgebleven en zij hadden allemaal een hoge leeftijd bereikt, bijna alle gebouwen waren verloren gegaan, verwoest of verkocht, en de Premonstratenzers waren bovendien bijna allemaal ingeschakeld in de zielzorg. Dan verwees hij naar het voorbeeld van de Cisterciënzerabdij St.-Bernard-aan-de-Schelde, heropgericht te Bornem. Voor de oprichting van een noviciaat had de H. Stoel als voorwaarden gesteld dat het klooster hun eigendom was, *quia alias novitiatus foret semper incertus et nutans*, en dat er een gemeenschap was, bestaande uit tenminste zes of acht leden op gevorderde leeftijd die de jongeren konden voorgaan en inleiden in de observantie.

Hierop volgde dan de toepassing. Wilde men in België met succes werken aan het herstel van de reguliere Orden, dan was het noodzakelijk de overgebleven leden van de verscheidene gemeenschappen van dezelfde Orde *in unum conferre ac coadunare ut inde in principio saltem una conflatur communitas ex qua imposterum, benedicente Deo, aliae prodire et assurgere valeant*. Zes of acht leden van eenzelfde kloosterfamilie dienden daarom de handen in elkaar te slaan en één van hen diende de groep te vormen tot een gemeenschap welke vereist werd voor een noviciaatshuis: er diende een overste gekozen te worden, van wie verwacht werd dat hij blijvend in het klooster woonde; onder de leden moesten er zijn die geschikt waren voor het ambt van novicenmeester, van professor in de filosofie (indien deze in het klooster zelf gedoceerd werd), in de H. Schrift en de theologie. De overste van dit huis zou het recht verkrijgen de regenten van de andere gemeenschappen samen te roepen en hun bijeenkomsten te leiden. Kandidaten voor het noviciaat, ook indien zij voor een andere gemeenschap bestemd waren, zouden niet toegelaten worden tenzij na een onderzoek door en met de goedkeuring van de regenten of de verantwoordelijken van deze gemeenschap. Voor het geval echter de gemeenschap voor wie de kandidaat bestemd was, zich nog niet had kunnen herstellen, dan moest voorzien worden dat deze *incorporetur ubi professionem emisit* ⁷⁾.

⁷⁾ *Papieren-Corselis*, C 562, II, 1. Blijkbaar wilde Corselis nog een andere mogelijkheid overwegen, want na dit plan schreef hij nog: « alio modo, una abbatia, unus Abbas, unus noviciatus ». Betekende dit slechts één abdij voor altijd?

Op 26 augustus 1834 had in het aartsbisschoppelijk paleis te Mechelen — door Sterckx zelf aangeboden — een tweede ontmoeting plaats tussen afgevaardigden van de abdijen en visitator Corselis. Zes abdijen waren hier vertegenwoordigd ⁸⁾. Wat er besproken werd, is niet zo duidelijk. Er bestaat echter een lijst met twaalf vragen, opgesteld door I. Carleer van Averbode, zonder datering, maar met als titel: *Inquirenda in Congregatione* ⁹⁾. Het is niet uitgesloten dat deze lijst aan Corselis eerst werd voorgelegd op één der latere vergaderingen in de abdij van Park of van Averbode. Alleszins blijkt eruit dat Corselis het vermelde plan op tafel bracht, want naast één der vragen over de volmachten van de nieuwe oversten, noteerde hij dat een versmelting van alle leden tot één communiteit de beste oplossing gaf ¹⁰⁾. De verdere ontwikkeling zal echter aantonen dat dit plan niet in zijn voorgestelde vorm aanvaard werd. Hield Corselis wel voldoende rekening met de juridische zelfstandigheid van elke abdij? Zou de voorgestelde vereniging niet de vorm aannemen van een blijvende afhankelijkheid en de ontwikkeling van de kleinere abdijen in de weg staan? Welke argumenten men ook aangehaald heeft, feit is het dat er verder niet meer zal gesproken worden over een versmelting, maar dat iedere abdij zelf kon beslissen of zij de leden en de mogelijkheden bezat om zich te herstellen. Corselis was nu verplicht de situatie van elke abdij afzonderlijk onder ogen te nemen, waartoe hij in september een inspectie- en informatietocht ondernam: op 11 september bezocht hij de abdij van Park en hield er een bespreking met een deel der leden; hetzelfde gebeurde te Averbode op 12 september; op 16 september was hij te Antwerpen om de zaken van de St.-Michielsabdij te bespreken, alsook die van Tongerlo en Postel; op 18 september bevond hij zich in de abdij van Grimbergen, waar hij ook inlichtingen kreeg over Dielegem.

Na deze informatiereis had Corselis voldoende gegevens verzameld om te kunnen antwoorden op de vragen die hem door de *S. Congregatio*

⁸⁾ I. Carleer vermeldt de deelnemers in zijn dagboek: « 25 iter Mechl. postridie confer. Lubbeek, Esschen, Antw., Grimb., et Averb., Afflighem Daems et Dec. Alost ». Dit betekent in dezelfde volgorde: Park (Ottoy), Tongerlo (Van Putteghem), St.-Michiels-Antwerpen (Van Steven), Grimbergen (Van den Bergen), Averbode (Carleer), Drongen (De Hert). Zie A. MAES, o.c., blz. 256.

⁹⁾ Ook A. MAES spreekt over deze vragenlijst: o.c., blz. 256 v.

¹⁰⁾ « ... praeferenda unio abbatiarum quae nunc se constituere nequeunt cum una aut altera quae constituta erit ita ut in unam communitatem coalescant sed registram administrationis bonorum separatim teneatur ». *Papieren-Corselis*, C 564, I.

super disciplina regulari gesteld waren in september 1834. Er was een speciale lijst met vragen bij betreffende de Premonstratenzers, opgesteld op grond van hun verzoekschriften uit 1832 en 1833, met de bedoeling verdere inlichtingen te krijgen over het aantal overgebleven leden, de toestand van de abdijen, de mogelijkheden tot herstel en hun verhoudingen met de bisschoppen in verband met de parochie-zielzorg ¹¹⁾.

Corselis gaf eerst een overzicht van het aantal overgebleven leden en hun activiteit per abdij :

- Averbode nog twaalf leden, van wie zes in parochiezielzorg en één als geestelijk bestuurder bij monialen ¹²⁾;
- Grimbergen : nog tien priesters, van wie negen op parochies, drie in Nederland, één priester bewoont samen met de broeder de abdij ;
- Tongerlo : nog tien priesters, van wie zeven op parochies, drie in Nederland, vier in België ;
- Park : nog elf priesters, van wie één op parochie bij de abdij, zes op verder afgelegen parochies, en één als geestelijk bestuurder bij monialen in Nederland ;
- St.-Michiels te Antwerpen : nog negen priesters ;
- Heilissem : nog twaalf leden, maar verdere gegevens ontbreken ;
- Dielegem : nog vijf leden ;
- Postel : nog negen leden ;
- Drongen : nog negen priesters ;
- Ninove : nog zes leden ;
- Veurne : nog zes priesters.

De tweede vraag betrof de materiële mogelijkheden en bronnen van inkomsten. Averbode en Grimbergen hadden verklaard over voldoende inkomsten te beschikken om de toekomst van de abdijen te verzekeren, zonder echter die inkomsten te preciseren. Het vragen van een *dos* bleek echter noodzakelijk. Ook Tongerlo, ofschoon zonder abdij, bezat voldoende middelen voor een herstel, en indien de financiële middelen van Park een gunstig verloop kenden, waren ook hier de noodzakelijke middelen aanwezig ¹³⁾. De abdij van St.-Michiels

¹¹⁾ Zie de lijst met vragen in bijlage n° 5, II.

¹²⁾ Dit verslag werd opgesteld nadat meerdere leden hun parochie verlaten hadden om een communiteit te vormen in de abdij.

¹³⁾ Na de dood van Billmann, lid van de abdij, en van provisor Buron geraakte de abdij in moeilijkheden. De eerste had geen testament nagelaten, de tweede had zijn familie ruim bedacht. Zie hierover verder waar gesproken wordt over de financiële problemen.

van Antwerpen, Dielegem, Drongen en Veurne konden zich onmogelijk herstellen, terwijl over Heilissem en Ninove alle gegevens ontbraken. Postel beschikte weliswaar niet over voldoende middelen om de oude abdij terug te kopen, maar wel om een kleiner huis ergens in België te openen. Hierdoor vreesden zij echter hun parochies in Nederland te verliezen, omdat de regering niet zou dulden dat Belgische onderdanen geestelijke functies zouden uitoefenen in Nederland. Zij stelden voor op dezelfde manier te werk te gaan als de abdij van Berne : ofschoon verspreid op de parochies, een overste te kiezen en novicen op te leiden in een of ander pastoraatshuis om hen daarna naar een seminarie te zenden ¹⁴).

In deze antwoorden van Corselis komen slechts elf van de zestien abdijen ter sprake. Eigenaardig genoeg wordt er geen enkele abdij uit het Waalse landsgedeelte vermeld, ofschoon hij van hun bestaan op de hoogte was en hij voor het hele land tot visitator benoemd was ¹⁵). De reden voor deze stilzwijgendheid mag niet gezocht worden in een zekere talen-tegenstelling tussen Waalse en Vlaamse Orde-leden of in een verzet van de Waalse abdijen tegen de benoeming van een Vlaamse visitator. Anderzijds is het ook niet waar dat er van Waalse zijde geen enkel initiatief tot herstel genomen werd.

Floreffe heeft ernstige pogingen aangewend om zich te herstellen, maar de grote moeilijkheid lag in het feit dat de bisschop van Namen deze pogingen niet gunstig gezind was, daar hij sinds 1819, met een korte onderbreking tussen 1825 en 1829, de abdij als klein-seminarie gebruikte. Een herstel zou hieraan een einde stellen. Corselis wilde zich niet tegen de bisschop verzetten en raadde daarom de leden aan niet aan een herstel te denken, integendeel, ze zouden de Kerk een grotere dienst bewijzen door de overgebleven goederen ook nog aan het arme seminarie te schenken ¹⁶). Ondanks de inspanningen van Fr. Stevens, afkomstig uit Tienen, sinds 1785 lid van Floreffe, om

¹⁴) Deze gegevens vond Corselis in een brief van N. Dockx van 18 september 1834, waarin de toestand uitvoerig uiteengezet werd. *Papieren-Corselis*, C 654, VI, 1.

¹⁵) Op een briefje tussen zijn papieren stonden de namen van deze abdijen : Bonne-Espérance, St.-Feuillien du Rœulx, Floreffe, Beaurepart. Verdere gegevens staan er echter niet bij.

¹⁶) De herstellpogingen en de houding van Corselis werden beschreven door A. MAES, *De laatste dagen der abdij van Floreffe*, in : *Analecta Praemonstratensia*, VII, 1931, blz. 108-142. Op een verzoek van prior Serwier tot herstel van de abdij in december 1834 antwoordde Corselis : « Je suis persuadé que l'exécution de votre désir est moralement et physiquement impossible ». A. MAES, o.c., blz. 111.

meer Waalse medebroeders te begeisteren voor het herstel, kwam er niets van terecht; zonder rechtspersoonlijkheid was een gemeenschap onmogelijk volgens hen. In 1838 waren er nog vijf leden over en in 1842 kwam het ten slotte zo ver dat de goederen werden overgeemaakt aan de seminaries van Namen en Doornik ¹⁷⁾.

Buiten Floreffe moeten ook andere abdijen uit het zuiden aan herstel gedacht hebben, als men tenminste geloof mag hechten aan de woorden van een lid van Heilissem, Van Langendonck, pastoor van Orbais, die zich verheugde over de herstellpogingen van Averbode. Wie zich met zijn abdij zou bezighouden, wist hij echter niet. De ijver van de prior van Floreffe, Joseph Serwier, bewonderde hij eveneens. Alleen de abdij van Bonne-Espérance zou nog niet meedoen aan de algemene wil tot heropstanding ¹⁸⁾. De abdijen van Bonne-Espérance en Beaurepart (Luik) bevonden zich echter in dezelfde situatie als Floreffe: zij werden gebruikt door de bisdommen van Doornik en Luik respectievelijk als klein- en groot-seminarie.

Ook in het Vlaamse land wilden nog meer abdijen aan een herstel beginnen, tenminste een of ander lid onder hen. Corselis klasseerde Drongen en Veurne bij de niet te herstellen abdijen. Petrus de Hert, deken te Aalst en lid van Drongen, verklaarde nochtans aan Corselis enkele van de negen overgebleven leden te willen verzamelen in twee ruime woningen die hij in Aalst gekocht had. Later zou hij deze woningen als vrome schenking van de hand doen. De zin waarin stond dat novicen naar een andere abdij zouden gezonden worden, werd in de nota doorgestreept ¹⁹⁾. In september 1833 schreef een lid van Veurne, Jooris, aan Van den Bergen van Grimbergen om inlichtingen hoe hij te werk moest gaan om de abdij te herstellen; er stonden immers nog enkele gebouwen recht ²⁰⁾. Van den Bergen heeft hierop uitvoerig geantwoord, maar bij gebrek aan hulp kwam van deze plannen niets meer terecht.

Keren wij terug naar de vragenlijst van Rome. Omdat in de ver-

¹⁷⁾ Corselis spreekt slechts éénmaal over Floreffe in zijn repertorium. In november 1835 schrijft hij in een verslag aan Rome dat de 7 of 8 overlevenden zo oud of ziek waren, dat herstel onmogelijk was. De goederen «satis notabilis valoris» konden zij, indien de H. Vader het goedkeurde, overmaken aan het seminarie. *Papieren-Corselis*, repertorium, blz. 32. Over de andere Waalse abdijen wordt er niets gezegd.

¹⁸⁾ Van Langendonck aan Carleer, 1 november 1832. — A. MAES, *Het herstel der abdij van Averbode, 1834*, in: *Analecta Praemonstratensia*, X, 1934, blz. 245.

¹⁹⁾ Nota's over de abdij van Drongen: *Papieren-Corselis*, C 564, V, 2.

²⁰⁾ *A.A.Gr.*, kl. IV, b. 66. Het archief van Veurne bevindt zich ook te Grimbergen.

zoekschriften van 1832 en 1833 slechts twee abdijen ter sprake kwamen, werd nu de vraag gesteld welke van de twee het best geschikt was als noviciaatshuis: Averbode of Grimbergen.

De toestand was intussen reeds zover geëvolueerd, dat men te Averbode reeds begonnen was met een noviciaat. Omdat alle voorwaarden vervuld waren, had men de instemming van Sterckx en Corselis voldoende geacht, kandidaten aangenomen en ingekleed. Het antwoord van Corselis op deze vraag kon alleen de toestand weergeven zoals hij was, met het uitdrukkelijk verzoek het noviciaat zo vlug mogelijk te erkennen. Grimbergen kwam helemaal niet in aanmerking: er was immers maar één priester en één broeder. Over het verlangen van de abdij van Park om eveneens een noviciaat te mogen openen, werd met geen woord gerept ²¹⁾.

De volgende vragen hadden betrekking op de parochies van de regulieren en hun verhouding tot de bisschoppen. Lagen deze parochies in de nabijheid van de abdijen en door wie werden de regulieren er benoemd? — Averbode, Grimbergen en Park bedienden de parochie die aan de abdij verbonden was. Averbode bezat bovendien nog twee parochies in de onmiddellijke omgeving. De overige parochies die door de abdijen bediend werden, lagen op verdere afstand. De Premonstratenzers, en zij vooral, bezaten voor 1801, een hele reeks parochies waarvoor zij zelf pastoors en kapelaans aan de bisschop voordroegen, die na een bekwaamheidsonderzoek jurisdictie verleende en de canonieke benoeming deed. Door het concordaat en de nieuwe kerkindeling waren al deze rechten opgeheven en door art. 10 was het volle benoemingsrecht overgegaan op de bisschoppen. Iedere pastoor of kapelaan had daarom een nieuwe benoeming gekregen, zodat zij die nu nog deze functie uitoefenden, door de bisschop benoemd waren, ook al waren zij regulieren. Wegens het overlijden van veel regulieren werden er inderdaad vele parochies door seculiere priesters overgenomen. De bisschoppen wensten echter geen verandering in deze stand van zaken en verzochten daarom dat Rome de regulieren zou doen afzien van hun verzoek om alle parochies terug te krijgen: *ad servandam pacem et concordiam cum Ordinariis, institutioni sui Ordini ex animo faventibus*. De bisschoppen bleven echter bereid de regulieren die hun bekwaamheid bewezen hadden, in de zielzorg op te nemen, allereerst op die parochies die zij vroeger bedienden.

²¹⁾ Dit antwoord wijst erop dat Corselis eerst na 14 december deze vragen beantwoordde.

Na het beantwoorden van deze vragen, voegde Corselis er een supplement aan toe om sommige wensen die in de verzoekschriften van 1832 werden uitgedrukt, weer in herinnering te brengen en ook zelf te beoordelen. Men had toen gevraagd te dispensereren van het tweede jaar noviciaat, dat alleen door de Orde zelf en niet door het concilie van Trente werd voorgeschreven en waarin vroeger de generale overste ruim dispensatie verleende. Corselis wilde deze vergelijking niet als argument gebruiken en stelde voor het noviciaat hen die reeds de hogere wijdingen reeds ontvangen hadden ²²⁾. Het verzoek om een *dos* te mogen vragen, was volgens hem gegrond, evenals de vraag dat, volgens de omstandigheden, de oversten wijzigingen konden aanbrengen aan de verplichtingen van het gezongen officie en verplichte missen. Ook adviseerde hij gunstig op het verzoek van Tongerlo de abdijgebouwen te mogen terugkopen, waarvoor zij de nodige middelen bezaten.

Het bleek dat slechts twee abdijen in aanmerking kwamen voor een spoedig herstel: Park en Averbode. De gebouwen waren eigendom van de kanunniken en er waren voldoende leden overgebleven om een gemeenschap te vormen. Ondanks deze bijna identieke voorwaarden zouden beide abdijen toch een zeer verschillende start kennen. Tijdens de werkvergadering die Corselis op 11 september in de abdij van Park voorzat, heeft hij enkele notities gemaakt. Hij werd hier voor het eerst bijgestaan door P.B. Vanderlinden, vicaris-generaal van kardinaal Sterckx en deken van Leuven, die door de Premonstratenzers als hulpvisitator aanvaard werd. Er werd, volgens deze notities, op die vergadering gehandeld over het gemeenschappelijk bezit van de goederen, ofschoon de leden op twee uitzonderingen na verspreid in de zielzorg werkzaam waren. Alle leden wensten het actief en passief stemrecht te behouden voor de verkiezing van een overste. Deze diende bijgestaan te worden door drie regenten, eveneens verkozen met meerderheid van stemmen. Zolang er geen abt was, diende de overste te beschikken over diens rechten en autoriteit. Volgens de leden was de abdij van Park het best geschikt voor noviciaat, omdat alle gebouwen intact gebleven waren. Voor een com-

²²⁾ « Attamen cum monasteriorum Superiores lege civili in hac ditione ab omni exercitio potestatis coactivae in subditos dyscolos et perversos, v.g. eos recludendi etc. cohibeantur, hinc viri prudentes toti in ea sunt sententia ut hic et nunc Religionum novitii majori cura, sollicitudine, ac temporis spatio, quam ante hac, sint probandi ... ». *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 3.

munitieit kon men beroep doen op leden van andere abdijen die niet in het bezit waren van hun gebouwen en Corselis werd zelfs verzocht de leden van Averbode uit nodigen naar Park te komen ²³).

De volgende dag begeleidde provisor Carleer de visitator naar Averbode, waar intussen zes van de twaalf leden waren samengekomen. Ook hier werd gesproken over het noviciaat. Averbode had hiervoor reeds in 1832 verlof gevraagd en de gebouwen waren intussen voldoende gerestaureerd om er een communiteit in onder te brengen. In zijn verslag over dit bezoek gaf Corselis dit toe ²⁴).

Trouw aan zijn eerste plan, stelde hij voor het beginnen van een noviciaat als voorwaarde dat er een communiteit van acht of tenminste zes leden in de abdij diende aanwezig te zijn. Dit was de grote moeilijkheid. Van de elf overgebleven leden van Park woonden er slechts twee in de abdij, de ene als pastoor van de abdijkerk, de andere was door ziekte volledig onbekwaam. De oudste van hen was 74 jaar, de jongste 60 jaar. Een communiteit vormen stond evenwel gelijk met het opgeven van parochies, maar ook het opgeven van een zelfstandig leven zal niet aantrekkelijk geweest zijn. Meer dan op eigen leden, rekende men in Park daarom op leden van andere abdijen.

In Averbode boden zich echter voldoende vrijwilligers aan om terug te keren naar de abdij, hoe vreemd zij het ook vonden ²⁵). Twee leden bewoonden reeds de abdij, de provisor-regent en de pastoor van de abdijkerk. De pastoor van Testelt werd omwille van zijn nabijheid en na de belofte het communiteitsleven te delen, beschouwd als deel uitmakend van de abdij. Drie anderen zouden verlof vragen hun parochie te mogen verlaten en na enkele maanden was de communiteit van zes leden inderdaad gevormd. De leeftijd van de overgebleven leden schommelde tussen de 86 jaar en de 61 jaar.

Een volgende stap was de verkiezing van oversten. Tot nu toe had alleen de abdij van Tongerlo een overste, wettelijk en geldig op 20 juni 1832 door de veertien leden verkozen na het overlijden van

²³) Als laatste opmerking bij deze notities schreef Corselis inderdaad: « 1° propositio facienda Everbodiensibus ut se conferant ad Parchum pro paucis annis donec locus aptus Averbodii paratus fuerit ». *Papieren-Corselis*, C 564, III, 3.

²⁴) « Ecclesia sumptuosa pulcherrima optimo in statu servata; aedificia sufficientia servata et restaurata ad inchoandum novitiatum et communitatem ». *Papieren-Corselis*, C 564, II, 2.

²⁵) Dierckx aan Van den Bergen, 22 september 1834; *A.A.Gr.*, kl. IV, b. 66. Reeds in deze brief wordt gezegd dat Corselis het aannemen van kandidaten toestond; dit wil echter nog niet zeggen « inkleden ».

prior Duchamps. De stemming gebeurde schriftelijk en werd opgenomen door drie leden van de St.-Bernardsabdij van Bornem. Corselis zou deze verkiezing reeds op 16 september 1834 tijdens zijn besprekingen in Antwerpen bevestigen ²⁶⁾.

Begin oktober kozen de leden van Averbode N. Dierckx, pastoor van Rotselaar, 70 jaar oud, tot hun overste. Hij was één der regenten die in 1822 gekozen werden en had Corselis beloofd naar de abdij terug te komen. Op 29 oktober ontving hij van kardinaal Sterckx verlof zijn parochie te verlaten ²⁷⁾, en op 9 december nam hij definitief zijn intrek in de abdij als vierde van de zes vereiste leden.

De verkiezing van een overste voor de abdij van Park verliep niet zo vlot. Ottoy, pastoor van Lubbeek en deken van Diest, had tot dan toe de zaken van de abdij beheerd. Hij was echter niet erg tevreden over de gang van zaken en had aan P.B. Vanderlinden reeds gezegd dat hij, mocht hij als overste gekozen worden, het ambt niet zou aanvaarden. Een abt wilde Corselis nog niet laten verkiezen en de titel *superior* die de overste kreeg, kwam niet in de Statuten voor; dit kon, volgens Ottoy, slechts verwarring stichten bij de uitoefening van het gezag ²⁸⁾. De diepere oorzaak van zijn ontevredenheid was de bepaling van Corselis dat een overste in de abdij zelf diende te verblijven. Dit betekende het verlies van een parochie en dat wilde Ottoy voorkomen ²⁹⁾. Ottoy werd inderdaad tot overste gekozen, eveneens op de leeftijd van 70 jaar, maar eerbiedig zou hij nederig en vastberaden alle gezag en autoriteit weigeren *quamdiu scilicet privabuntur iure pristino nominandi ad pastoratus regulares* ³⁰⁾. Tenslotte zou Vanderlinden hem er toch van kunnen overtuigen dat het niet in het nadeel, maar in het voordeel van de abdij was, indien hij het ambt aanvaardde. Het verzet tegen deze verkiezing zou immers de ontwikkeling van de abdij erg vertragen.

²⁶⁾ De verkiezingsakte spreekt eenvoudig van *superior*, zonder verdere precisering. *Papieren-Corselis*, C 564, IV, 1.

²⁷⁾ « Etsi ob probatam virtutem tuam zelumque indefessum simul et valde discretum quo parochiae de Rotzelaer deservisti, exoptassemus ut eam minime dimitteres, nolumus tamen confratrum tuorum ... nos opponere; ideoque postulata dimissionem a Pastoratu tuo concedimus, Deum Optimum rogantes ... ». Sterckx aan Dierckx, 29 oktober 1834, *A.A.A.* (Archief, abdij Averbode), l. 29-30, H 22.

²⁸⁾ A. MAES, o.c., blz. 200 v.

²⁹⁾ « Videtur tamen ita dispositus ut munus illud non recusaret, si posset in pastoratu suo, extra communitatem, permanere ». Vanderlinden aan Corselis, 27 oktober 1834. *Papieren-Corselis*, C 564, III, 1.

³⁰⁾ Vanderlinden aan Corselis, 5 december 1834: *ibidem*.

In Averbode werden intussen voorbereidingen getroffen om de eerste kandidaten, onder wie twee seculiere priesters, in te kleden. Ofschoon hiervoor een speciaal verlof van de H. Stoel vereist was, vond hulpvisitorator Vanderlinden het goed dit verlof te presumeren, in de zekerheid dat het spoedig zou komen. Bijgevolg werden op 14 december 1834 de eerste vier novicen ingekleed nog voor de abdij canoniek erkend was. Men verklaarde zich bereid het noviciaat na de ontvangen goedkeuring nog een volledig jaar voort te zetten als het nodig was ³¹⁾. Ook andere gemeenschappen boden hun kandidaten aan. Bevreesd door het uitblijven van de goedkeuring, wilde Dierckx aanvankelijk geen vreemde novicen aannemen ³²⁾, maar gerustgesteld door Corselis, werden er in 1835 nog vier novicen ingekleed, één voor Averbode, twee voor Grimbergen (deze drie op 8 september), en één voor Tongerlo op 8 december ³³⁾.

Die vrees van Dierckx was ongegrond. In Rome werden geen speciale moeilijkheden meer gemaakt; het uitblijven van een antwoord lag enkel aan de administratieve traagheid en de slechte verbindingsen. Ofwel werd het eerste verslag van Corselis met het verzoek tot erkenning van het noviciaat van Averbode eerst in juli 1835 opgestuurd, ofwel werd toen opnieuw om die goedkeuring verzocht; in ieder geval kardinaal Polidori, prefect van de congregatie voor de reguleren, beweerde later eerst op 1 oktober het betreffende verzoek ontvangen te hebben. Het zou nog duren tot 18 december vooraleer de prefect hierop zou antwoorden en dit antwoord bereikte Corselis eerst op 11 januari 1836. Hierin werd hem toegestaan het noviciaat van Averbode te erkennen en later ook een ander op te richten indien het eerste niet meer voldeed aan de aanvragen. Dispensaties omtrent de duur van het noviciaat en de studies mochten slechts om zeer ernstige redenen toegestaan worden, terwijl het aanvaarden van een *dos* en de aanpassingen van officie en de voorgeschreven missen mochten worden toegestaan, zolang het absoluut noodzakelijk was. Wat de parochies betreft, werd niets veranderd aan de toestand zoals hij sinds het concordaat van 1801 was ³⁴⁾.

³¹⁾ Vanderlinden aan Corselis, 8 januari, 11 januari, 1 september en 9 november 1835; *Papieren-Corselis*, C 562, II, 2 en C 564, III, 1.

³²⁾ In een brief aan Van den Bergen sprak hij zijn vrees uit dat hun hetzelfde te wachten stond als de Trappisten in Frankrijk die van hun exemptie werden beroofd en onder het gezag van de bisschoppen gesteld.

³³⁾ Op 12 oktober had Sterckx zijn officiële goedkeuring aan Corselis meegedeeld. *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 39.

³⁴⁾ *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 34.

Op 2 februari 1836 ondertekende visitator Corselis het officiële decreet waarmee de abdij van Averbode weer kerkelijk erkend werd, tezamen met het noviciaat. Hij stuurde het, samen met een begeleidend schrijven waarin nog eens alle punten van de vooruitzichten hernomen werden ³⁵⁾, naar Vanderlinden, die de opdracht kreeg het decreet ten uitvoer te brengen ³⁶⁾. Zonder verdere plechtigheid liet deze de stukken bij zich afhalen ³⁷⁾. De abdij was hersteld en zou zich zonder al te grote moeilijkheden verder gunstig ontwikkelen.

De vorming van een communiteit in de abdij van Park liep daarentegen heel wat vertraging op. Op het ogenblik dat Averbode reeds zes geprofesten en acht novicen telde, was de toestand in Park nog zoals in 1834. De wil tot behoud van de parochies vanwege de overste én vanwege de leden zelf, alsook een zeker onbehagen tegenover de verplichtingen van het gemeenschapsleven, stond de vorming van een communiteit in de weg. Ondanks het herhaalde aandringen van Corselis om zijn ontslag aan te bieden als pastoor en zijn intrek te nemen in de abdij, bleef Ottoy in Lubbeek. In deze houding werd hij enigszins tegemoet gekomen door Sterckx zelf, die wegens gebrek aan seculiere priesters toch ongaarne de verdienstelijke regulieren liet gaan. Tenslotte ging Ottoy ermee akkoord zijn intrek te nemen in de abdij en slechts van zaterdag tot maandag in zijn parochie te verblijven. Hij beloofde te ijveren voor de samenstelling van een communiteit, waarvoor er, volgens hem, reeds vijf kandidaten waren, nl. hijzelf, de pastoor van de abdijskerk, twee andere pastoors op rust en een lid uit Tongerlo ³⁸⁾. Zonder het resultaat af te wachten, verklaarden Sterckx en Corselis zich bereid de abdij de canonieke restauratie te bezorgen. Was Corselis milder geworden of wilde hij Park speciaal begunstigen? Waarschijnlijk niet. Dat Averbode zo lang had moeten wachten, lag in eerste instantie niet aan hem. Voor Park zou hij evenwel niet opnieuw de speciale goedkeuring aan Rome vragen, omdat het antwoord van kardinaal Polidori, prefect van de Congregatie, hem voldoende leek om op eigen gezag te handelen, ofschoon het hier ook ging om een noviciaatshuis. Op 11 juli 1836 riep de overste alle leden samen in de abdij om plechtig het gemeenschapsleven te herstellen en het decreet in ontvangst te nemen. Op één na waren alle over-

³⁵⁾ Zie bijlage, n° 6.

³⁶⁾ *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 39-40.

³⁷⁾ Vanderlinden aan Corselis, 26 april 1836; *Papieren-Corselis*, C 564, III, 1.

³⁸⁾ Wie Ottoy hiermee bedoelde is niet bekend. Voor zover het is na te gaan, is er niemand van Tongerlo naar Park gegaan.

gebleven leden aanwezig en op het feest van de H. Norbertus werd de canonieke heroprichting van de abdij plechtig gevierd ³⁹⁾.

Dit betekende nog niet het einde van de moeilijkheden. De hoop van Ottoy dat er zich nu meer leden zouden melden voor het gemeenschapsleven, ging niet in vervulling. Hijzelf verbleef nog meer buiten dan binnen de abdij en van de oprichting van een noviciaat kon er voorlopig nog geen sprake zijn, ofschoon het na de erkenning geoorloofd was. Park was aangewezen op de hulp van andere abdijen, vooral van Averbode. Hier wenste men na hun professie twee begaafde en jonge leden naar de universiteit van Leuven te sturen voor het volgen van lessen in de theologie als voorbereiding op een later professoraat in de abdij. Superior Dierckx van Averbode ging in op het verzoek van Ottoy om deze studenten in Park onder te brengen; zijn hoop dat Park anderzijds zijn novicen naar Averbode zou sturen, ging niet in vervulling ⁴⁰⁾. Bijna een jaar later zou Park opnieuw de hulp inroepen van Averbode na de inkleding van de eerste novicen. Inderdaad, ofschoon de communiteit slechts bestond uit drie priesters en twee subdiakens (de twee studenten van Averbode), werden op 14 mei 1837 de eerste drie novicen ingekleed. Aertgeerts, pastoor van de abdijskerk van Park en novicenmeester, werd echter ziek en zou ook spoedig overlijden, nl. op 12 juni 1837. Ottoy, nog altijd pastoor van Lubbeek, nam zelf de leiding van de novicen op zich, maar verzocht Corselis iemand van Averbode te laten overkomen als assistent. Dierckx verklaarde zich bereid te helpen, ofschoon er na het overlijden van enkele oude leden van Averbode hier niemand te veel was. Hij liet niet na erop te wijzen dat de leden van Park een grotere inspanning konden doen ⁴¹⁾.

³⁹⁾ In zijn verslag aan Corselis over deze plechtigheid, vermeldt Vanderlinden dat hij Ottoy opnieuw in het ambt van overste diende te bevestigen, omdat deze oordeelde dat dit nog niet officieel gebeurd was. « Postea R.D. Superior Sacrum Solemne celebravit, assistantibus ad altare et ad pulpitem solis parchensibus. Subsecutum est deinde prandium, et omnia in pace et communi gaudio peracta sunt ». Vanderlinden aan Corselis, 14 juli 1836. *Papieren-Corselis*, C 564, III, 1.

⁴⁰⁾ « ... inhabitarentque abbatiam parcensem, cujus superior hoc a me enixe petiit, ut sic adimpletus esset numerus 6 religiosorum pro illa domo a S. Sede requisitus ... meditentur etiam parcenses confratres novitios, si habeant, in initio ad nos mittere et sic invicem clausis bursis solveremus ». Dierckx aan Corselis, 10 augustus 1836. *Papieren-Corselis*, C 564, II, 1.

⁴¹⁾ « ... ex quibus intelligere potest illa Domin. vestra quam difficile sit nobis hoc punctum, nihilominus omni possibili modo satisfacturi erimus, sed hoc unicum optaremus, ut ill. Dominus ipsemet tempus v.g. 2 vel 3 mensium praeafinire vellet, et interea

Na het herhaalde aandringen van Corselis vroeg Ottoy toch ontslag als pastoor van Lubbeek, dat hem op 30 juni 1837 verleend werd, maar tot maart 1839 bleef hij nog deken van Diest, functie die hij vanuit de abdij verder uitoefende. De verkiezing van een nieuwe overste, G. Verhaegen, plaatste Corselis weer voor dezelfde moeilijkheid. Ook Vanderlinden zag na het overlijden van Ottoy de toekomst van de abdij in donkere kleuren. Er bleef volgens hem niets anders over dan een oud lid tot overste te laten verkiezen of tijdelijk dit ambt te laten uitoefenen, een jonge priester als pastoor aan te stellen en de overige niet-geprofesten en de novicen naar Averbode te sturen voor verdere opleiding ⁴²⁾. Zo ver kwam het in werkelijkheid niet. Corselis trachtte met de hulp van kardinaal Streckx, aartsbisschop van Mechelen, de nieuwe overste ervan te overtuigen naar de abdij terug te keren. Hij schreef Sterckx het volgende: *Utriusque nostrum magni interest ut domus haec in bonum et non in deterius proficiat: stabilis in Abbatia Superioris residentia est unicum avertendi mali remedium quod non nisi Emin. Dignitas vestra interventu consequemur ...* ⁴³⁾. Verhaegen had immers beweerd dat Sterckx akkoord ging met zijn handelwijze. Hierop antwoordde de aartsbisschop dat hij inderdaad had toegestaan dat Verhaegen enkele dagen per week in de abdij verbleef in plaats van op de parochie (er was immers nog een goede coadjutor), maar met het bestuur van de abdij zelf kon hij zich niet inlaten. Indien de overste nog een langere afwezigheid of zelfs een volledig ontslag wenste, dan zou hij dit niet weigeren ⁴⁴⁾. Verhaegen wenste echter zijn functie als pastoor in Wakkerzeel te behouden en liever zijn ambt als overste neer te leggen. Nog voor er een oplossing kwam, overleed hij op 5 november 1841. Corselis had toen juist een algemeen verslag opgesteld voor Rome. De abdij van Park telde op dat ogenblik (september

venerabilis Ottoy superior curet ut unum vel duos pastores alliciat, moveat et quasi in conscientia premat ut demissionem petant et sacrificium faciant sicut et nos fecimus, ipse suo exemplo praecedat, ne illorum modus agendi mundo ridiculus fiat et perscrutabilis. Huc usque nullus pastor a superiore rogatus est et vix ullus venturus est nisi ipsemet praebeat; habent adhuc 6 pastoratus extra abbatiam, nos tantum 4». Dierckx aan Corselis, 2 juni 1837; *Papieren-Corselis*, C 564, II, 1.

⁴²⁾ Vanderlinden aan Corselis, 19 april 1841: *ibidem*.

⁴³⁾ Corselis aan Sterckx, 14 mei 1841; minuut op voormelde brief van Vanderlinden: *ibidem*.

⁴⁴⁾ « Si judicaveris necessarium ut longiorem moram in Parco trahat, atque etiam pastoratui renuntiet, poterit a nobis ulteriorem dispensationem in residentia, vel etiam demissionem a pastoratu petere. Votis illius libenter annuemus ». Sterckx aan Corselis, 24 mei 1841. *Papieren-Corselis*, l.c.

1841) negen geprofesten en zeven novicen. Verhaegen was toen reeds ziek ⁴⁵⁾. Na zijn overlijden werd met algemene eensgezindheid Ph. Van Eeckelen, pastoor van de abdijkerk, tot opvolger verkozen. Hij was eerst in 1839 of 1840 priester gewijd. Onder Verhaegen oefende hij reeds de functie van prior uit. Als eerste overste uit de nieuwe generatie zou hij, ondanks vele moeilijkheden, de abdij in goede richting doen ontwikkelen.

Twee gemeenschappen waren nu hersteld; de derde zou Tongerlo zijn. Ofschoon in 1834 de overste van Tongerlo, Van Putteghem, pastoor in Essen, Corselis verlof liet vragen om de abdijgebouwen te mogen kopen, zouden er nog enkele jaren overheen gaan. In maart 1835 deelde Van Putteghem aan Corselis mee dat de zaken nog niet gevorderd waren. Bovendien had zich nog geen enkele kandidaat gemeld en de oorzaak lag zeker in het ontbreken van een eigen huis. Daarom trachtte hij onderhandelingen te beginnen met één van de twee bezitters van de abdij die redelijke voorwaarden stelde, in de hoop dat de andere eigenaar door zijn schuldeisers zou verplicht worden zijn deel te verkopen ⁴⁶⁾. Het probleem van deze gemeenschappen zonder abdij was reeds ter sprake gekomen tijdens de eerste bijeenkomsten te Mechelen en in de abdijen zelf. Corselis had toegestaan dat hun oversten kandidaten mochten aannemen en laten opleiden in het noviciaat van Averbode. Er was echter een ander probleem aan verbonden. Door de geloften verbond zich de Premonstratenzer ook aan een bepaalde gemeenschap in een bepaalde abdij als uitdrukking van de *stabilitas loci*.

Corselis was niet geneigd dergelijke geloften te aanvaarden in een gemeenschap zonder abdij of huis. Toen hij bij het aannemen van de eerste kandidaten voor Grimbergen en Tongerlo in verband hiermee werd geraadpleegd, stelde hij twee oplossingen voor: de eerste — waarbij hijzelf opmerkte dat ze niet in de smaak zou vallen — was, dat alle novicen zonder onderscheid zouden geïncorporeerd worden in de gemeenschap van de abdij waar zij hun geloften uitspraken (waar zij dus hun noviciaat deden, i.c. Averbode), en van waar zij later naar de andere stichtingen konden gestuurd worden ⁴⁷⁾; de tweede oplossing bood de novice wel de kans zich te verbinden aan de gemeenschap die

⁴⁵⁾ « Si moriatur ex alia domo vir aptus ad regendum accersendus erit, si communitas e junioribus coadunata assentiri vellet ». *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 103.

⁴⁶⁾ Van Putteghem aan Corselis, 4 maart 1835. *Papieren-Corselis*, C 564, IV, 1.

⁴⁷⁾ Dit herinnerde weer aan het oorspronkelijk plan van Corselis slechts één abdij in te richten met noviciaat.

hem had aangenomen, maar met dit uitdrukkelijke voorbehoud dat hij toch zou geïncorporeerd worden in de noviciaatsabdij, indien de oorspronkelijke gemeenschap zich nog niet had kunnen herstellen. *Ne alias cum detrimento sui status ad perniciosam sortem redigatur* ⁴⁸⁾). Voor Tongerlo en Postel betekende dit dat zij wel kandidaten mochten aannemen, maar er niet over konden beschikken zolang er geen vaste woonplaats was. Daar de onderhandelingen met de eigenaars van de abdij geen succes hadden, wilde men zelfs niet meer wachten en besloot men desnoods een ander klooster of huis te huren om de novicen een *stabilitas* in eigen gemeenschap te kunnen bieden. Terwijl vier novicen voor Tongerlo in Averbode hun noviciaat deden, konden men in augustus 1837 een huurcontract sluiten over het kasteel van Bosselsteyn, gelegen in Broechem bij Lier, waar één van de leden pastoor was. De leden werden eerst schriftelijk geraadpleegd of zij ermee akkoord gingen, wat zonder uitzondering bevestigd werd ⁴⁹⁾. Van Putteghem vertrouwde de inrichting van het nieuwe klooster toe aan E. Backx, die als priester zijn noviciaat begon op 8 december 1835 en met dispensatie van zes maanden van het tweede jaar op 11 juli 1837 zijn plechtige geloften uitsprak. Corselis was ook bereid de volgende novicen te dispensereren van zes maanden om zo snel mogelijk een communiteit te kunnen vormen in Broechem. Zij waren met zes : Backx, intussen reeds benoemd tot kapelaan van de parochie Broechem, de drie nieuw-geprofesten onder wie twee priesters en nog twee novicen van wie één in feite bestemd was voor de abdij van Postel ⁵⁰⁾. Men stond hier voor een communiteit van uitsluitend nieuw-geprofesten. Slechts één van de oudere overgebleven leden zou toetreden, zonder echter een speciale rol te spelen. Het was een nieuwe situatie die niet overeenstemde met Corselis' bedoelingen, maar toch ondertekende hij het canonieke restauratiedecreet voor de abdij van Tongerlo, momenteel gevestigd in het kasteel van Broechem. Op 1 en 2 mei hield hij er een visitatie, deed de nodige benoemingen, gaf richtlijnen in verband met de observantie en maakte dan het decreet bekend. Zes van de tien overgebleven leden waren hierbij aanwezig, ook Van Putteghem. Corselis verzocht hem zijn parochie te verlaten, maar eens te meer werd aan deze wens geen gevolg gegeven. De uit-

⁴⁸⁾ Corselis aan Dierckx, 19 augustus 1835. Dierckx stuurde een afschrift aan Van Putteghem, 31 augustus 1835. *A.A.T.*, Franse tijd en Dispersio, XXI.

⁴⁹⁾ Raadpleging van de leden. *Papieren-Corselis*, C 564, IV, 1.

⁵⁰⁾ Corselis zal dit feit verder laten onderzoeken; de novice was slechts dertien maanden in het noviciaat. Van Putteghem aan Corselis, 13 maart 1838. *Papieren-Corselis*, l.c.

oefening van het gezag werd nog bemoeilijkt door het feit dat ook de prior, als pastoor van Broechem, buiten de communiteit verbleef. Corselis had hem benoemd omdat hij een van de overgebleven leden was. In huis zelf diende er echter ook iemand met gezag aanwezig te zijn. Daarom was Corselis verplicht de subprior, een nieuw-geprofeste priester, met de nodige volmachten te bekleden ⁵¹). Herhaaldelijk zou er nog verwarring ontstaan, wat Corselis verplichtte tot vermaningen aan de communiteit om het gezag van de subprior te verdedigen ⁵²).

Op 26 maart 1839 overleed te Essen de overste van Tongerlo. Bij de verkiezing van een nieuwe overste op 20 juni te Broechem wees Corselis de leden op hun verantwoordelijkheid iemand te verkiezen die de abdij als zijn residentie zou nemen ⁵³). Dat deze oproep niet vergeefs was, bleek uit het verloop van de verkiezingen die in drie stemronden plaatsvond. Tijdens de eerste ronde behaalde niemand de absolute meerderheid; tijdens de tweede ronde C. Raemaekers, pastoor van de plaats, maar deze weigerde te aanvaarden omdat hij zijn pastorie niet wilde verlaten; tijdens de derde ronde behaalde Backx de meerderheid. Hij was op dat ogenblik kapelaan te Essen, maar beloofde terug te komen naar de abdij en hield woord ⁵⁴).

De eerste helft van de eigenlijke abdij van Tongerlo kon eerst teruggekocht worden op 9 december 1839, na de dood van eigenaar Schwartz (De andere helft zou eerst in 1849 volgen). Dadelijk werden de herstellingswerken ingezet en op 1 juli 1840 kon de gemeenschap van Broechem naar Tongerlo verhuizen. Sterckx bracht er 10 juli reeds een bezoek. Het aantal geprofesten in de abdij was nog klein: volgens Backx, in april 1839, slechts vier; er waren toen ook drie novicen die intussen geprofest werden. Een nieuw canoniek restauratiedecreet werd niet uitgevaardigd. De communiteit was als zodanig reeds hersteld in Broechem en veranderde nu slechts van woonplaats, met verlof van Sterckx en Corselis.

Het herstel en de canonieke heroprichting van Grimbergen kende geen speciale moeilijkheden; het duurde alleen wat langer tot er vol-

⁵¹) « ... reservata directione disciplinae Regularis domus Rdo D^o Suppriori quia Dnus Prior non commoratur in conventu ». *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 70.

⁵²) Corselis aan subprior Loonen, 2 december 1838; *A.A.T.*, Franse tijd en Dispersio, XXI.

⁵³) « ... jure divino et ecclesiastico, in quo nequidem Summus Pontifex dispensare potest ... ». Corselis aan Broechem, 4 juni 1839. *A.A.T.*, Franse tijd en Dispersio, XXL.

⁵⁴) *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 78.

doende leden waren om een communiteit te vormen. Van de oude leden waren er slechts zes overgebleven, vijf priesters, van wie één in Oostenrijk verbleef ⁵⁵⁾, en één broeder. Zij kozen begin 1834 de pastoor van Grimbergen, J.B. Van den Bergen, tot overste. Samen met de oude broeder bewoonde hij de pastorie die aan de abdijkerk verbonden was. Nog voor de benoeming van Corselis was hij begonnen met de bouw van een nieuw gedeelte om enkele kamers beschikbaar te hebben. Bij zijn eerste bezoek aan de abdij op 18 september kon Corselis daarom vaststellen dat herstel mogelijk was ⁵⁶⁾. Van de overgebleven leden kwam niemand zich bij hem voegen, zodat er gewacht moest worden totdat er voldoende nieuwe kloosterlingen aanwezig waren. In deze omstandigheden was het gevaar van een te weinig kritische selectie niet denkbeeldig. In Averbode waren de twee eerste novicen op 8 september 1835 ingekleed. Van den Bergen vroeg eerst dispensatie van één jaar, dan van zes maanden noviciaat voor beiden, maar Corselis voelde zich verplicht één van hen op zijn minst uit te stellen wegens te zwakke gezondheid en te weinig tekenen van echte roeping ⁵⁷⁾. Hij zou het klooster ook verlaten. De derde kandidaat werd op 9 maart 1837 ingekleed in Averbode, maar wegens zijn zwakke verstandelijke begaafdheid meende Dierckx voorbehoud te moeten maken. Hij zou nochtans blijven. In 1840 diende nog een kandidaat doorgezonden te worden wegens zwakke gezondheid, ofschoon hij door Corselis zelf was aanbevolen. Gedurende de volgende jaren zouden regelmatig nieuwe kandidaten de kleine groep versterken.

Van den Bergen wilde zo vlug mogelijk de canonieke restauratie ontvangen. Reeds in augustus 1837 verzocht hij erom, opnieuw in juli 1838, maar Corselis gaf er de voorkeur aan nog wat te wachten. Dat elke abdij met een eigen noviciaat zou beginnen vanaf de canonieke erkenning, schrikte hem af. Daarom probeerde hij in dat jaar

⁵⁵⁾ G. Mertens verbleef als secretaris en raadgever bij graaf Beaufort in Oostenrijk. Op een brief van Van den Bergen antwoordt hij in 1840 niet te kunnen terugkeren zonder zijn beschermheer te beledigen. Later zou hij toch terugkeren, want hij overleed te Brussel, in 1849. Cfr zijn brief in *A.A.Gr.*, kl. IV, b. 67. Ook J.-D. DELESTRÉ, *Grimbergen. Herstel der abdij* (Brussel, 1946), blz. 30.

⁵⁶⁾ « intendunt restaurare abbatiam, Ecclesia pulcherrima sarta tecta existit; caetera aedificia destructa et dividenda fuerunt; nunc vero camera 9 constructa prope contingunt, domum pastoralem satis amplam et Ecclesiam, intendunt mittere novitios in Averbode ». *Papieren-Corselis*, C 564, V, 2.

⁵⁷⁾ « ... unde procul dubio, etiamsi hic et nunc firma valetudine gauderet, mens et vocatio ejus diuturnioris morae spatio, ac maturiori indagazione profundius perscrutanda erit ». Corselis aan Van den Bergen, 30 januari 1837. *A.A.Gr.*, kl. IV, b. 66.

de oversten nog te overtuigen van het voordeel van een gemeenschappelijk noviciaat, zonder succes evenwel. Van den Bergen zou zich tenslotte rechtstreeks tot Sterckx wenden en stuurde het bekomen verlof naar Corselis, zodat deze niet langer weigeren kon ⁵⁸⁾. Reeds enkele dagen later ondertekende Corselis het canoniek restauratiedecreet, nl. op 4 augustus 1840. De volgende dag werd het kloosterleven, in aanwezigheid van Corselis, plechtig ingezet ⁵⁹⁾. De nieuwe gemeenschap bestond uit vier priesters, van wie drie nieuw-geprovesten, één broeder, en vier novicen van wie één in Averbode ingekleed was.

De nieuwe gemeenschap kende een voorspoedige ontwikkeling. Van den Bergen was een ijverige en voorbeeldige overste. In zijn verslag van 1841 uitte Corselis zich daarom zeer gunstig over de nieuwe abdij ⁶⁰⁾. Op 1843 telde de abdij reeds acht geprovesten en twee novicen; in 1846, bij de visitatie door Corselis en Scherpereel, was dit aantal reeds gestegen tot twaalf geprovesten en tenminste één novice.

Als laatste van de vijf komt Postel aan de beurt. Op de eerste bijeenkomst te Mechelen op 26 augustus 1834 was niemand van de Postelse gemeenschap aanwezig. Corselis nodigde iemand uit om naar Antwerpen te komen op 16 september, maar ook hier was er niemand. W. Dockx, pastoor van Lagemierde (Noord-Brabant), verontschuldigde zich achteraf bij Corselis; de uitnodiging was te laat aangekomen om nog tijdig een vergunning te verkrijgen voor de reis naar België.

Deze lange brief van Dockx schetst zeer goed de moeilijke situatie waarin de Postelse gemeenschap zich bevond. Tien leden waren nog in leven, van wie drie totaal werk-onbekwaam waren de zeven anderen bedienden parochies in Nederland en hun leeftijd schommelde rond de 70 en 80 jaar. Er was één uitzondering: met zijn 63 jaar was de pastoor van Helmond, J. Beugels, de jongste en «de hoop voor de toekomst»! De hoop op herstel was altijd levendig gebleven. De Meuleneer had eertijds de abdij gekocht voor 64.000 fr. (voor de helft in papier betaald!), en nu vroeg hij «zevenmaal honderd en

⁵⁸⁾ Van den Bergen aan Corselis, 24 juli 1840. *Papieren-Corselis*, C 564, V, 1.

⁵⁹⁾ Volgens een brief van Dierckx zouden de leden van Grimbergen kort na Pasen 1840, in gezelschap van N. Dierckx, kloosterling van Averbode, naar Grimbergen gaan. Dierckx zou enige tijd bij hen blijven. — Dierckx aan Corselis, 26 maart 1840. *Papieren-Corselis*, C 564, II, 1. Volgens DELESTRÉ, *o.c.*, blz. 32, kwamen zij eerst op 4 augustus.

⁶⁰⁾ Verslag aan Rome, september 1841. *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 103.

vijftig duyzend gulden, en ik geloof niet, dat wij in geld, in roerende en onroerende goederen, en al wat wij bezitten, meerder als vijftig duyzend gulden zouden kunnen bijeen brengen, zoo dat dezen koop voor ons onmogelijk is ».

Corselis had waarschijnlijk ook geïnformeerd naar de mogelijkheid om een overste te kiezen. De prelaat was in 1818 overleden, de prior in 1821. Toen werden, volgens Dockx, vier regenten verkozen: de provisor overleed in 1829, de subprior en de derde regent waren ernstig ziek, de vierde (hijzelf), was nog alleen in functie. Enkel J. Beugels was bekwaam het ambt van overste op zich te nemen: « hij heeft een goed oordeel en verstand, is vreedzaam in zijnen omgang en sterk van lichaamsgesteltenis ».

Zij hadden elkaar dikwijls geraadpleegd over het stichten van een nieuw klooster of het kopen van een leegstaand klooster, zoals Korsendonk bij Turnhout, maar de vrees daardoor hun parochies te verliezen, had hen weerhouden. Volgens Dockx wachtten er in het bisschoppelijk seminarie nog vierentwintig seculiere priesters op een benoeming. Daarom wensten de overgebleven leden een of ander pastoor als overste te verkiezen en ter plaatse novicen op te leiden die na hun studies en wijding de parochies konden overnemen ⁶¹).

De bepaling van Corselis de *stabilitas loci* te waarborgen, verplichtte hen echter een huis te zoeken. J. Beugels aanvaardde deze opdracht. De eerste pogingen mislukten allemaal: de Achelse Kluis, het refugiehuis van de abdij te Bree, ook de plannen om in Tongeren en in Hasselt iets te vinden. Eindelijk werd in Geel in 1838 een goed aangekocht, maar omwille van tegenkantingen en de onmogelijkheid tot uitbreiding, besloot men het weer te verkopen. Eerst op 16 september 1840 kon het vroegere Minderbroedersklooster te Rekem (Limburg) gekocht worden ⁶²).

In dit huis zou de nieuwe gemeenschap gevormd worden, nu echter zonder deelname van oudere leden zoals bij de overige abdijen gebeurd was. Op dat ogenblik waren nog twee van de, in 1834, tien overgebleven leden in leven. Corselis heeft alleszins de herstellpogingen niet willen tegenhouden, maar hij was zich wel bewust van de uitzonderlijke situatie om een kloostergemeenschap op te bouwen met uitsluitend nieuw-geprofesten in een Orde met eeuwenoude regel en tradities. De eerste kandidaat werd op 6 januari 1837 in Averbode

⁶¹) N. Dockx aan Corselis, 18 september 1834. *Papieren-Corselis*, C 564, VI, 1.

⁶²) Fl. PRIMIS, o.c., blz. 169 v.

ingekleed en na een onregelmatig noviciaat op 22 maart geprofest. In februari 1838 had hij zich zonder meer aangesloten bij de eerste leden van Tongerlo die het kasteel van Broechem betrokken. Om te herstellen van een ziekte, verbleef hij ook nog drie maanden bij zijn familie. Corselis liet de zaak verder onderzoeken en nadat de novice beloofd had lid van Postel te willen blijven en nadat Postel beloofd had voor zijn onderhoud in te staan, werd hij weer in Averbode toegelaten ⁶³⁾. Hier bleef hij tot na zijn priesterwijding en werd toen assistent van Beugels in Helmond.

Ook deze streefde ernaar zo vlug mogelijk een communiteit te vormen. De hoge leeftijd van Beugels was een verontschuldiging van deze haast, maar Corselis was meer bezorgd om de geestelijke vorming van de leden en het onderhouden van de regel. Twee novicen werden op 1 juni 1841 geprofest met dispensatie van zes maanden van het tweede jaar noviciaat, maar het verzoek van Beugels om volledig te dispensereren van het tweede jaar kon hij niet toestaan.

Beugels wendde zich rechtstreeks tot de H. Stoel en deze stemde ermee in. Op 1 november 1841 werden zodoende weer drie novicen geprofest, onder wie A. Mommen, priester die reeds veertien jaren in het apostolaat gestaan had en die het werk van Beugels zou moeten voortzetten ⁶⁴⁾. Het verslag van Corselis uit het jaar 1841 weerspiegelt echter duidelijk zijn bezorgdheid voor de toekomst van Postel: de gemeenschap telde twee overlevenden van de oude abdij, drie nieuwgeprofesten (één priester en twee diakens) en vier novicen; dan vervolgt hij : *Non video quomodo haec domus instaurari queat nisi ex aliis arcessendo duos viros habilitate praeditos, quorum alter regimini, alter vero directioni Novitiatus praeponatur* ⁶⁵⁾.

Deze opvatting was te pessimistisch. Vanaf november 1841 leefde de Postelse gemeenschap te Rekem : zeven geprofesten onder wie één priester, A. Mommen, die de functie van prior uitoefende. Beugels bleef nog overste. Op 16 mei 1843 ontving de gemeenschap het canonieke restauratiedecreet en in plaats van Beugels, die niet in de abdij wilde resideren, werd A. Mommen tot overste gekozen. Op 27 september 1847 kon de kloosterfamilie, in tegenwoordigheid van Corselis, weer bezit nemen van haar oude en rustige abdij te Postel ⁶⁶⁾.

⁶³⁾ In een brief aan Corselis verklaart de novice zelf zijn handelwijze. N. Neywen aan Corselis, 9 februari 1839. *Papieren-Corselis*, C 564, II, 1.

⁶⁴⁾ Beugels aan Corselis, februari 1841. *Papieren-Corselis*, C 564, I, repertorium, blz. 103.

⁶⁵⁾ *Papieren-Corselis*, C 562, I, repertorium, blz. 103.

⁶⁶⁾ Corselis maakte van de gelegenheid gebruik een canonieke visitatie te houden.

De concrete resultaten na tien jaren visitatieperiode beantwoordden niet volledig aan de verwachtingen, noch van de regulieren, noch van Corselis. De Premonstratenzers die een herstel van hun abdij verlangden, kregen niet allen de steun die zij konden verwachten, noch van hun eigen medebroeders, noch van Corselis. Dit belette bv. het herstel van Floreffe. Corselis wilde daarentegen alle krachten bundelen om een langzame, maar degelijke heropbloei mogelijk te maken. Een onjuiste voorstelling van de structuur van de Orde en van de abdijen maakte het voor Corselis moeilijk de juiste en de aangepaste maatregelen te nemen, terwijl anderzijds de regulieren teveel het particularistisch belang van hun eigen abdij bekleemtoonden. De eerste stap naar de nieuwe toekomst was echter gezet: vijf van de zestien abdijen stonden klaar om de oude tradities voort te zetten.

P. FREDERIX.

Salvatorianenkollege,

B - 3590 Hamont.

(wordt vervolgd).

De besluiten en vermaningen in 10 punten zijn vervat in een officieel document met zegel, dd. 30 september 1847. *A.A.Pl.* (Archief, abdij Postel).